

## Recensioner

*Alpirsbacher Antiphonale. Die Vesper. Bearbeitet und herausgegeben von Friedrich Buchholz. 103 s. 1956. C. L. Schultheiss, Tübingen.*

Ledaren för Alpirsbacher-kretsen, den oförtröttlige Dr. Friedrich Buchholz, har utgivit en ny upplaga av vespem, med tysk text underlagd. Den föregående upplagan från år 1938 har nu fullständigats med cantica-antifoner för söndagarna efter epifanias och trefaldighet, en samling responsoria prolixa samt kollektböner för söndagarna efter epifanias och trefaldighet. Med denna reviderade upplaga säger doktor Buchholz att vespem har fått sin slutgiltiga gestalt, men tillägger försiktigtvis "vorläufig". Själva vespem har så till vida utvidgats att den nu upptar liksom Antifonale monasticum fyra mot tidigare tre psalmer, och efter textläsningen har infogats responsorium för varje dag. Hymnerna ha omarbetats av R. A. Schröder, på ett, som det synes en utlänning, förnämligt sätt.

Ett ingående studium av denna upplaga är mycket lärorikt. Problemet att lägga modersmålets text under den gregorianska koralen är ju i åtskilliga avseenden detsamma för olika språk. Även om doktor Buchholz eftersträvat att bevara antifonernas texter och melodier på sina tidigare platser har han dock ofta nödgats både uppsöka nya texter och att placera antifonerna i nya sammanhang. Ej sällan hämtar han texten ur den följande psalmen men tillåter sig därvid understundom friheten att omställa eller i någon mån bearbeta texten. Allt detta är ofta nödvändigt om man skall kunna nå goda resultat. Så vitt en med tyska språket endast

något förtrogen vågar döma därom flyter musiken väl och ledigt.

Intressanta är vissa "arkaiserande" drag. I den doriska tonen har b-et oftast uteslutits, så som numera är vanligt inom romerskt bruk. I tredje psalmtönen meddelas den gamla melodien med tuba på h, ett kärvt och tilltalande bruk.

För den som inte tvekar inför den gregorianska koralnotationen utgör denna utgåva en källa till ett givande och intresseväckande studium. Alpirsbachs-kretsen är att lyckönska till det imponerande arbete, som dess ledare fullbordet i de båda delarna: Laudes år 1953 och Vesper 1956.

A. A.

*Corbinian Gindele: Gregorianisches Chordirigieren. Regensburg 1956. Pustet Verlag. 64 s. 3: 40 DM.*

Författaren är livligt övertygad om nödvändigheten av att dirigera den gregorianska körens sång. Han blir lyrisk när han talar därom: "Den dirigerande handen verkar såsom en solstråle, som fördriver dimmorna och frilägger det gregorianska sångens sköna land." Han ger därför ur egen erfarenhet många råd, som också den har gott att observera, som icke kan dela hans uppfattning om nödvändigheten eller t. o. m. lämpligheten av att dirigera bönesången. Framför allt har han kloka ord att säga om den gregorianska sångstilen, om nödvändigheten att hålla samman vad som hör ihop, om rytmen, om tonens längd, om den rytmiska intensiteten, om tempo och styrkegraden.

A. A.

*Henrik Glahn: Melodistudier til den lutherske salmesangs historie från 1524 til ca 1600 I, II. 294 + 74 s. Köpenhamn, Rosenkilde og Bagger 1954.*

I sin doktorsavhandling har Dr Glahn gjort melodimaterialet i Thomissøns psalmebog av år 1569 (utgiven i faksimiletryck 1933) till föremål för ett ingående studium. Ett viktigt förarbete har visserligen härvidlag gjorts av danska forskare, främst av Severin Widding. Men den noggranna genomgång av materialet, som Glahn företagit har givit värdefulla resultat, som böra beaktas på denna sida sundet, då så många av de föreliggande koralmelodierna äro gemensamma för danska och svenska reformationstiden genom det gemensamma tyska upphovet.

Thomissøns psalmbok innehåller vid pass 220 melodier, av vilka största delen, ungefär 145 kunna föras tillbaka på tyska evangeliska källor. Författaren har efter en mycket ingående genomgång av olika möjliga tyska källor funnit att Thomissøns verk äger kompilatorisk karaktär, ett helt komplex av källor träda i dagen. Blott 43 melodier har kunnat konstateras äga en noggrann överensstämmelse med de tyska förlagorna. De många varianterna inom den tyska kyrkosången under reformationstiden, som framlagts visa att det rätt ett intimt släktskapsförhållande mellan dansk och lågtysk tradition.

Ofta är melodiformerna hos Thomissøn dock självständiga, ha icke kunnat generellt förklaras. I jämförelse med den omedelbart föregående danska melodikällan, Hans Taussens Psalmebog 1568, som mekaniskt avtryckt Babsts melodiformer, är Thomissøns psalmbok en källa av första rang.

Thomissøn upptar även en del gregorianskt stoff, som ävenledes har stort intresse för en svensk läsare, då synbar-

ligen ett samband finnes mellan de danska och svenska samtida sångerna. Texterna äro till exempel helt gemensamma i översättningarna av det troperade Kyrie Gud Fader allsom högeste tröst, som upptages i Hög och Bjuråkers handskrifterna. Glahn har här — vad texten angår — påvisat dess likhet med formen i den Mecklenburgska mässordningen 1540, alltså en lågtysk förlaga. I Danmark har denna trop emellertid haft en helt annan användning än i den svenska kyrkan. Thomissøn anvisar den för pingstdagarna och intill jul och efter kyndelsmessa intill påsk. Hög och Bjuråker endast för trinitatisfesten. I Sverige försvann det troperade kyriet totalt.

I fråga om påskkyriet konstaterar förf. melodiska överensstämmelser mellan Thomissøn och de citerade källorna från ärkestiftet och självständighet gent emot tyska, och sluter säkerligen därav med all rätt till att sådana självständiga småvarianter är uttryck för en äldre nordisk tradition. Här måste man dock minnas att i varje fall för Sveriges del, varierande stiftstraditioner funnos, som bevarades långt in på 1600-talet. Man kan alltså ej tala om en enhetlig svensk, ännu mindre enhetlig nordisk tradition på detta område.

Intressanta skiljaktigheter mellan svensk och dansk tradition föreligger i fråga om urvalet av ordinariemelodier. Thomissøn har tre kyrietroper: för jul, påsk och tiden pingst—advent; kyndelsmessa intill påsk.

Den samtida musikhandskriften C 505, som Bohlin daterat till tiden mellan 1568—77, har fem kyrien: enligt de gamla titlarna: In summis, In simplicibus, Dominicale, Ad paschatos och Pentecostes Kyrie. Intet av dessa är troperat och den gamla fördelningen på kyrkoåret är bibehållen. Även om en viss påverkan sålunda skett från Danmark visar den utgående reformations-

tiden i Sverige starkare beroende av inhemsk från medeltiden nedärvd musikalisk och liturgisk tradition liksom en större rikedom av melodier.

En intressant iakttagelse kan göras beträffande påskantifonen Regina coeli, som dyker upp i Sverige för första gången i den ovan citerade handskriften C 505, med en text som synbarligen är beroende av dansk förlaga: Thomissøn eller Jespersøns gradual av år 1573? Den återfinnes därefter i en hel del handskrifter från Linköpings stift härstammande från 1600-talets första årtionden, i 1623 års Liber cantus, samt i Kalmarhandskrifter, t. ex. i Leimontinus koralbok (i såväl den del som skrivits 1675 och i tillägget från 1690-talet). I en del av linköpingshandskrifter förekommer en ny latinsk version, som enligt en uppgift som Dr Glahn älskvärt meddelat mig, emanerar från Hermann Bonus tryckt i dennes Geystlike leder, i ett tillägg från år 1543. Texten upptogs i Hans Tausens danska psalmbok 1553, möjligen redan 1544. Även om sålunda texten skulle kunna ha hämtats ur danska källor, föreligger musiken först i Lossius Psalmodia 1561. Det vill därför synas sannolikare att de svenska källorna hämtat denna nya latinska version direkt från Tyskland. Denna påskantifonens förekomst i svenska källor är värd en egen undersökning.

Dr Glahns avhandling har mycket att ge en svensk läsare och den som vill studera det reformationstida koralbeståndet i Nordens källor kommer icke förbi detta omsorgsfulla arbete.

A. Adell

*Laurentius Petris handskrivna kyrkoordning av år 1561, utgiven med inledning av Emil Färnström.*

*Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia 34. 201 s. 1956, Diakonistyrelsens förlag. 15 kr.*

Genom S. Kjellerströms undersökningar, publicerade 1940, har tillkomsten av den första svenska fastställda kyrkoordningen av år 1571, som bär Laurentius Petris namn, klarlagts. Fler-talet av de fakta, som markera den långa vägen fram till det slutliga, sent erhållna godkännandet av ärkebiskopens mödor, äro publicerade. Den viktigaste av dessa tidigare förlagor, den handskrivna kyrkoordningen av år 1561, har tidigare publicerats av Otto Ahnfeldt år 1893. Genom E. Färnströms försorg har denna handskrift nu på nytt gjorts tillgänglig i en förebildligt noggrann utgåva efter den enda kända källan, som förvaras i Linköpings stiftsbibliotek. I sitt förord redogör utgivaren även för de divergenser, som föreligga mellan 1561 och 1571 års upplagor. Den senare uttrycker sig tydligare och betonar starkare sådant som förvisso under tiden kommit att framstå som nödvändigt. I fråga om nattvarden betonas 1571 sålunda starkare att den skall celebreras som verklig kommunion icke blott som skådespel. Den tryckta kyrkoordningen inskräpper kraftigare att barndopet icke får uppskjutas för länge. År 1571 förtydligas att barn skola vara nio eller åtminstone åtta år vid sin första nattvardsgång. Samtidigt göres tillägg om prästens egen kommunion, som inskräppes; försummar han detta kommer det sockenfolket till förargelse. Färnström erinrar här också om orden i Hypotyposis att det "är en känd sak att några präster vid nattvardsgång utdela de heliga håvorna till nattvardsgästerna utan att själva undfå dem. Eftersom detta gör ett intryck av fullständig likgiltighet och ringaktning beträffande fromhetslivet, kan det alls icke gillas.

Hur skall vidare prästen kunna övertyga andra om att nattvarden bör flitigt brukas, när han själv försmår dess bruk.”

Till det som tillkommit mellan åren 1561 och 1571 kan också antecknas en detalj ur anvisningarna för sången i kyrkan. Det gäller bestämmelsen att man under fastan i stället för Halleluja sjunger Laus tibi Domine.

Inte minst denna jämförelse mellan 1561 och 1571 års kyrkoordningar gör Färnströms utgåva värdefull. Man får ett intryck av i vilken riktning utvecklingen under tiden rört sig.

A. A.

*Hilding Pleijel: Gamla utfärdstäl från svenska bygder. Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund 11. Lund 1956 24 s. 2: —.*

Den medeltida likvigningen förändrades till sin innebörd genom reformationen, men bibehölls trots förbud i Västerås 1544. Typiskt är att sedan likvigningsbönen från 1529 års handbok ströks år 1557 infördes den i 1567 års bönbok som en eftergift för den folkliga traditionen. I 1686 års kyrkolag förbjödes prästerna att resa hem till gårdarna för att utsjunga liken eller göra utfärdspredikan. Förbudet väckte förbittring. Bönderna klagade att deras lik fördes till jorden såsom oskälige djur.

När prästerna icke kunde komma, började lekmän att anlitas för uppdraget. Huru detta i detalj gått till och huru de tal voro beskaffade, som därvid lästes upp har Pleijel återgivit i sin lilla skrift, en mycket intressant skrift med vittnesbörd från det levande livet ute i församlingarna. Utfärdstalen som återgivas härstamma från tiden 1832—1930. Det sista talets författare,

en lantbrukare från Växjö stift avled år 1956. Det ger en antydan om huru segt kristliga sedvänjor kunna leva kvar.

A. A.

*Bengt Stolt: Kyrkorestaurering. Några funktionella synpunkter. 148 s. Stockholm 1957, Diakonistyrelsens bokförl. 11 kr.*

Det är uppfriskande med den bok, som Stolt här framlagt. Han är en starkt kyrkligt intresserad lekman: fil. dr, docent i matematik, men väl förtrogen med livet i den kristna församlingen i vårt land. Han vet hur gudstjänsten fungerar, och har därför en hel del sunda synpunkter på själva kyrkorummet och dess utgestaltning för att denna bäst skall tjäna sitt syfte: att omsluta en församling i funktion. Han är vidare grundligt beläst på kyrkonstens skilda områden, har en genom självsyn grundad kunskap om kyrkorna och genom deltagande i restaureringar, framför allt i framtagande av gamla målningar, kommit till en väl grundad uppfattning om huru restaureringar kan och bör ske och hur de inte skall ske. Allt detta framlägger han i denna skrift, som därtill har förtjänsten av att vara mycket vackert illustrerad.

Det är en högst aktuell och nyttig bok.

Naturligtvis kan man på en eller annan punkt hysa andra synpunkter än förf. Dit hör frågan om huru de stora 1800-talskyrkorna skola behandlas vid restaurering, i synnerhet då dessa efter nutida förhållande äro på tok för stora för den nuvarande församlingen och den nuvarande kyrksamheten. Förf. citerar med gillande omändringen i Högby, utanför Mjölby, och i Kastlösa på Öland. Båda två ändringarna ha ur funktionell synpunkt betydande för-

tjänster. En invändning kan dock göras: exteriören och interiören stämmer inte längre samman. Det måste vara något av en chock att finna en 1800-tals kyrka, som på långt håll annonserar inte bara sin existens, utan också sin typ, invärtes vara en romansk hallkyrka. Men problemet är svårlöst.

Förf. menar att celebrerandet av mässan mot församlingen är en tillfällig romersk katolsk modefluga av tvivelaktigt värde. Det omdömet är väl inte alldeles säkert grundat. Otvivelaktigt har detta bruk stora religiösa värden för den församling som vill deltaga i mässan. Men bruket ställer stora krav på celebranten.

Ett litet fel: förf. säger s. 75 att det kan vara önskvärt att någon gång kläda av altaret dess dukar och låta en fint huggen altarskiva komma till sin rätt och att detta sker bl. a. i Söderköpings S:t Lars under passionstiden eller på långfredagen. Tyvärr stämmer detta icke med fakta. Det enda som då saknas är antependium. Dukarna kan här svårligen avvaras, då altaret saknar altarskiva, som ersatts på 1800-talet? med träbeklädnad.

Sådana obetydliga invändningar förminska icke bokens värde. Så mycket mindre har recensenten anledning till att opponera, som han tidigare själv framfört i stort samma synpunkter. Det gläder honom om en concensus i dessa frågor kan växa fram.

A. A.

*Psalmvesper för adventstiden. Enligt förslag till alternativt aftonsångsritual. Diakonistyrelsens bokförslag.*

Påpassligt har förlaget utgivit den musikaliska bilagan till E. Palmers nya förslag till adventsvesper. Bilagan, som saknar författarangivelse, bygger helt

på förslaget men vidtar dock åtskilliga ändringar gent emot förlagan. Ingångsversiklarna avslutas sålunda med ett tillagt Halleluja, vilket otvivelaktigt är en fördel, med hänsyn till den använda versikeltonen med dess subsemitonala tuba. Ifrågasätts kan dock om man under hela adventstiden bör bruka Halleluja och icke under den senare delen, med dess fastekaraktär utbyta det mot Lov vare dig Kriste, ärans konung. Musikbilagan upptar ett Benedictamus med ett Halleluja, som såväl prästen som församlingen sjunga. Förslaget har ett församlingens trefaldiga Halleluja, prästen intet.

I psalmrecitationen inom den responsoriala formen har antifonmelodin hämtats ur söndagens prim för påsktiden, varvid man nödgats medtaga endast början av den föreslagna antifontexten: Se din konung kommer till dig samt de avslutande Halleluja, medan mellanledet uteslutits. Detta visar vanskligheten att först definitivt fastslå texten och därefter anpassa text därtill. I responsoriet som ansluter sig till textläsningen har upptagits den melodi i hypolydisk tonart, som i completoriet brukas för påsktiden. Medan Palmer låter församlingen svara i ett omkväde: Från släkte till släkte varar din trofasthet, upprepar församlingen enligt bilagan ett dubbelt Halleluja, medan det i textförlagan upptagna responsum uteslutes.

Till koralformens psalm ur sv. psb. (223) har mycket fyndigt ordnats att psaltarpsalmen nr 24 arrangerats på dorisk ton med finalis som slutar på D. Detta förutsätter givetvis att sv. psb. sjunges en ton lägre än den är noterad i koralboken. Psaltarpsalmen är underlagd på ett förebildligt sätt. Däremot har underläggandet av psaltarpsalmen nr 72 icke gjorts på ett tillfredsställande sätt, i det att verserna sammanförts två och två. Härigenom kommer varje

halvvers — musikaliskt — att bestå av en textlig helvers. Härigenom kommer den hebreiska parallellismen i psalmen att försvinna.

Till magnificent föreslås antifonen på 1:a i advent vid vesper: Ne timeas Maria, översatt: Frukta icke Maria. Invändning mot själva underläggandet måste göras. Initialfiguren med dess kvartsprång G-c (eller i transponerat läge: F-b) följer regeln att betonad stavelse lägges under kvartsprånget.

Ett par tryckfel vanpryder trycket. I psalm 89 har ordet *ett* utfallit i versen: "Jag har slutit ett förbund" och i psalm 72 har versen: "Dig frukte man" blivit: "Dig fruktar man."

Det vore förvisso av stort värde att flera musikkförslag till de framlagda psalmvesprarna såge dagen, så att man kunde bilda sig en uppfattning om i vilken mån dessa vespror kan väcka intresse också för nykomposition.

A. A.

*Bengt Strömberg, Den pontifikala liturgin i Lund och Roskilde under medeltiden. Lund 1955. (Studia theologica Lundensia 9.)*

Utgångspunkten för författarens arbete är två bevarade pontifikalen i handskrift, som tillhört den medeltida danska kyrkoprovinsen. Det ena har tillhört ärkebiskop Birger Gunnarsen i Lund. Ärkebiskopens kansler Adser Pedersen har gjort vissa anteckningar i handskriften, som dessutom innehåller statuter, utfärdade av ärkebiskop Andreas Sunesen (död 1228). Det andra pontifikalet har tillhört domkyrkan i Roskilde. Detta framgår av formuläret för nunnevigning, som innehåller namnet på ett kloster i denna stad, nämligen Sancta Maria. Roskildepontifikalet, som är något yngre än det från Lund, kan dateras till 1500-talets första decennier.

Författaren har dessutom funnit ett exemplar av det 1497 tryckta romerska pontifikalet, vilket av anteckningar att döma använts i Lund. Den ovan nämnde Adser Pedersen har nämligen infört vissa moment från lundapontifikalet, varigenom man fick en liturgisk handbok, som författaren betecknande kallar pontificale romano-lundense.

Grundstommen i de båda pontifikalena från Lund och Roskilde utgöres av tyska inslag. Under 1100-talet genomgick den danska kyrkan en nyorientering i form av inflytande från Frankrike, för pontifikalets vidkommande främst från Reims. Förbindelsen har förmedlats av ärkebiskop Eskil eller den remensiske vigbiskopen Fulko, som besökte Danmark.

Under senmedeltiden infördes nya moment i nästan alla liturgiska formulär. Så är också fallet i de av författaren utgivna pontifikalena. Dessa nyttiggjort härstamma från ett av den tyske vigbiskopen Egidius av Byedborch utgivet pontifikale vid 1400-talets början.

Genom den ovannämnde Adser Pedersen erhöles ritus lundensis sin sista medeltida utformning. I lundapontifikalet har han infört notiser från pontificale Romanum 1497, genom vilka den lundensiska traditionen närmade sig den romerska. Samme skrivare har emellertid även gjort vissa ändringar i det romerska pontifikalet efter lundapontifikalet. De båda handböckerna voro således avsedda att användas parallellt.

Författaren har låtit trycka texten till de båda pontifikalena. Editionen är mönstergillt gjord. Tack vare fynd i samband med vidsträckt forskning resor på kontinenten och i England har författaren lyckats sätta in de båda handskrifterna i sitt stora allmän-europeiska sammanhang. Den översikt, som författaren ger, har betydelse även för

liturgin i Nordens övriga länder, enär det är sannolikt, att samma kontinentala influenser påverkat den pontifikala liturgien inom exempelvis provincia Upsalensis.

Genom detta arbete har författaren givit ett verkligt betydelsefullt bidrag till kännedomen om den pontifikala liturgien i Norden. Detta bidrag är också det första i sitt slag, om man undantager författarens uppsats "Rening av kyrka och kyrkogård" i denna tidskrift 1950. De nu utgivna pontifikalena äro de enda helt bevarade från hela Norden. Editionen är särskilt värdefull för forskningen, eftersom inalles högst ett 20-tal medeltida pontifikalen föreligga i tryck.

*Hilding Johansson*

*Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Allgemeine Enzyklopädie der Musik, herausgegeben von Friedrich Blume. Bärenreiter-Verlag, Kassel und Basel. Band 5: Gesellschaften—Hayne.*

Av det stora tyska uppslagsverket, som började utgivas 1949, har nu femte bandet punktligt fullbordats. Bland artiklar av större omfång och intresse kan nämnas Bruno Stäbleins "Gloria in excelsis Deo", "Graduale" och "Gregorianik". Att man under den stora artikeln "Jos. Haydn" också finner namnet Jens Peter Larsen är inte annat än väntat.

*G. Z.*

## Kyrkosångens Vänner

*KSV:s centralkommitté har hållit årssammanträde i Stockholm den 3 jan. under Biskop G. Auléns ordförandeskap.*

Med anledning av Collegium Musicums snart utkommande häfte, innehållande en del reviderade koraler, koncentrerades förhandlingarna omkring detta. Man förvånade sig över vissa kyrkomusikers iver i koralfrågan och undrade, om det verkligen redan vore fråga om en revision av nu gällande koralbok, som ännu långt ifrån utnyttjats. I varje fall bör en revision föregås av ingående studier och kontakt med övriga nordiska länders kyrkor, så att dessa skulle kunna närma sig till varandra i st. f. som nu ofta sker, att de avlägsna sig från varandra. Men röster höjdes också för en revision av

koralboken, och man uttryckte djup respekt för "revisionsivrarnas" både kunnighet och religiöst bottnande hängivenhet. Det framhölls emellertid från Collegium Musicum, att från deras håll var det inte fråga om någon revision av koralboken, bara av vissa koraler, genom vilka man hoppades i någon mån kunna skapa mera av glädje i psalmsången och att hela frågan genom det förutnämnda häftet skulle få ett större perspektiv.

En annan angelägen fråga behandlades med anledning av en skrivelse från Harald Göransson och Jan Håkan Aberg. I den framhölls den starka aktivitet, som råder på kyrkans praktiskt liturgiska område, där främst kan nämnas kyrkoarkitekturen, handboksfrågorna, en rad kyrkomusikaliska frågeställningar, den folkliga kyrkosångs- och